

דף כה

'האומר יברוך טובים הרי זו דרך המינות' – שנראה מדבריו שהצדיקים בלבד נבראו לכבוד השם ולקילוסו ולא הרשעים ועל כן אינם חייבים לברכו – ואינו כן, שכל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו וכולם חייבים לברכו.

ויש מפרשים 'טובים' – אותם שהשפעת להם טובה והם שבעים. וזוהי דרך מינות כי משמע שהשבעים בלבד יש להם לברך ולא האחרים (תלמיד רבנו יונה ברכות לד).

'על קן צפור יגיעו רחמיך... – משתקין אותו... וחד אמר, מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים ואינן אלא גזירות' –

הרמב"ם ז"ל בספרו מורה הנבוכים (ג, מה) נתן טעם למצות שלוח הקן ולאיסור 'אותו ואת בנו', משום שהתורה חסה על בעלי החיים; הנה חלק מדבריו שם: 'וכן אסר לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד – להשמר ולהרחיק לשחוט משניהם הבן לעיני האם, כי צער בעלי חיים בשה גדול מאד, אין הפרש בין צער האדם עליו וצער שאר בעלי חיים: כי אהבת האם ורחמיה על הולד אינו נמשך אחר השכל, רק אחר פועל הכח המדמה, הנמצא ברוב בעלי חיים כמו שנמצא באדם. והיה זה הדין מיוחד ב'שור ושה', מפני שהם – מותר לנו אכילתם מן הביתיות הנהוג לאכלם, והם אשר תכיר מהם האם מן הולד. וזה הטעם גם כן ב'שילוח הקן'...

ואם אלו הצערים הנפשיים חסה התורה עליהם בבהמות ובעופות, כל שכן בבני האדם כולם. ולא תקשה עלי באמרו ז"ל: 'האומר על קן צפור יגיעו רחמיך...' – כי הוא לפי אחת משתי הדעות אשר זכרנום – רצוני לומר: דעת מי שחושב שאין טעם לתורה, אלא הרצון לבד, ואנחנו נמשכנו אחר הדעת השני'.

והרמב"ן ז"ל (בפרשת תצא) השיג על דברים אלו, ותורף דבריו שהמצוות נועדו ללמד את האדם דעת ולתקן את מידותיו, וגם מצות 'אותו ואת בנו' טעמה כדי ללמד אותנו מדת הרחמנות, ומניעת הרגלנו באכזריות, ולא משום רחמים על בעלי החיים, שאם כן, היה אוסר השחיטה עלינו – אלא כל דבר שהוא לצרכנו, אעפ"י שכרוך בסבל לבעל חיים, אין אנו מנועים מלעשותו. וזהו שאמרו שמשתקין את העושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות – כלומר גזרות הן על האדם, כדי להדריכו ללמדו ולתקנו, ולא משום רחמים על הבהמה כשלעצמה.

אולי יתכן לומר שסוף כוונת הרמב"ם גם כן כענין זה – משום תיקון האדם שלא יתאכזר על בעלי החיים. וכן נראה מרבנו בחיי (דברים כב, ו) שהבין ככוונת הרמב"ם.

ואולם הרשב"א בתשובה (ח"ד רנג) חולק על הטעמים שכתב הרמב"ם לפי שאין הטעמים מיושבים עם פרטי הלכותיה של המצוה (וכגון שוחט האם בסוף היום ואת הבן בתחילת הלילה; שוחט חיה ובנה, ועוד). וסיים: 'והו"ף מכבוד הרב ז"ל (– הרמב"ם), אין משגיחין בטעמים האלו, וברוך היודע טעם גזרותיו'.

כנראה הבין הרשב"א דברי הרמב"ם כפי הפשטות, שהתורה חסה על צערם של בעלי החיים ולכך הקשה כל אותן קושיות, אבל לפי באור הרמב"ן שהכל כדי ללמד רחמנות באדם, לא קשה, כי אמנם יש גדרים ותנאים מסוימים למצוה, מכל מקום כללות המצוה מגבילה ומרסנת את האדם מן האכזריות הטבעית, ומחדירה לתודעתו את הרחמנות. וע"ע בספר החינוך תקנה; תפארת ישראל למהר"ל פרק שישי.

ויש לעיין בשיטת הרמב"ם, הלא הוא עצמו (בהלכות תפלה ט, ו) פסק הלכה זו בטעמה: 'מי שאמר בתחנונים, מי שריחם על קן ציפור שלא ליקח האם על הבנים או שלא לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד, ירחם

עלינו, וכיוצא בענין זה – משתקין אותו, מפני שמצות אלו גזרת הכתוב הן ואינן רחמים, שאילו היו מפני רחמים, לא היה מתיר לנו שחיטה כל עיקר'. – והרי לכאורה סותרים דבריו אלו לדבריו במורה הנבוכים, שכתב שם שאנו נוקטים לעיקר אחר הדעה הנותנת טעמים למצוות התורה [וגם בחיבורו הגדול כתב הרמב"ם שיש לאדם להתבונן במשפטי התורה ובחוקיה וליתן להם טעם ככל שיוכל – ע' בסוף ספר קרבנות ועוד], וטעמה של מצוה זו מפני הרחמים, ואילו כאן ביטל טעם זה? על כרחנו לחלק ולומר שיש הפרש בין האומר זאת בתפלתו (כפי שהדגיש הרמב"ם מ' שאמר בתחנונים...'). וכן מדויק בדברי רש"י בברכות ובעוד ראשונים, ובין הדורש טעמי המצוות בלימודו, שהרשות בידו ליתן טעם כדי להחכים וללמוד לקח ומוסר. וכן כתב התוספות יום-טוב. וכן מובא בספרים:

כתוב בתרגום יונתן בן עוזיאל, שכך אמר הקב"ה לישראל: עמי בני ישראל, כמו שאבינו רחמן בשמים, כך תהיו אתם רחמנים בארץ – ושור או שה אתו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד; – אכן, בעניני תפילה אמרו (ברכות לג): האומר 'על קן צפור יגיעו רחמיך' – משתקים אותו, שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים, ואינן אלא גזירות. ואילו כאן מזכירים חכמים מצוותיו של הקב"ה שהן של רחמים – לפי שכשאדם עוסק בתורה צריך ללמוד ממצוותיה, לנחול לעצמו מדות טובות; ואולם התפילה עיקרה למעלה מן המדות. האדם מדבר לעצמותו יתברך אשר אין מחשבה נתפסת בו כלל, וכך היא התפילה שמתפלל שהקב"ה יאיר עיניו במקום שאין ידו מגעת. וכך אמרו בפסיקתא: מי כה' אלקיני בכל קראנו אליו – 'אליו' ולא למדותיו; – ועוד, שאדם כשהוא מתפלל הרי הוא עומד לפני הקב"ה כעבד לפני אדונו ומה לו לעבד לחטט במטמונותיו של רבו? אין לפניו אלא גזירת רבו בלבד; ברם, אדם מישראל כשהוא עוסק בתורה, הרי הוא באותה שעה כבן שמגלים לו סודות בית אביו והוא עצמו מחטט ומוצא... (עפ"י מי השילוח אמור. מובא בספר הפרשיות שם. ע"ע בנפש החיים סוף שער ג).

א. עדיין דברי הרמב"ם במו"נ לכאורה אינם תואמים למה שכתב בהלכותיו, ששם כתב שדעה זו שבגמרא דחוייה מהלכה, משמע שאף בנוגע לתפלה אין טעם זה קיים. וצ"ע. גם בעיקר דבריו בספר המורה שמשנה סתמית זו נשנית כדעה דחוייה, תמה על כך המהר"ל (תפא"י 1).

ב. עיקר הדבר שאיסור 'אותו ואת בנו' יש בו טעם משום רחמנות – מבואר לרוב במדרשים, וכן בדברי הראשונים – ע' למשל ויק"ר אמור כז, יא; דב"ר תצא ו, א; תוס' כאן בשם הקלירי; מלחמות ה' להרמב"ן ברכות פ"ה; אבן עזרא שמות כג, יט; חזקוני דברים כב, ו ועוד.

'הני תלתא אי לאו דכתבינחו משה באורייתא ואתא אנשי כנסת הגדולה ותקנינחו בתפלה אנן לא אמרינן להו, ואת אמרת כולי האי, משל למלך...' – ע' דברים עמוקים בספר בית יעקב פר' אמור לד.

'הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה"א שאל מעמך כי אם ליראה מכלל דיראה מילתא זוטרתא היא...' –

ע' דברים עמוקים בעניני בחירה וידיעה [ובדברי הרמב"ם והראב"ד הל' תשובה], בספר מי השלוח ח"א וירא ד"ה ותכחש; ר"פ קרח; סו"פ וילך; ח"ב יתרו (ד"ה וישמע); צדקת הצדיק מ; דובר צדק עמ' 11; לקוטי מאמרים (עמ' 218); קומץ המנחה כז; פרי צדיק פסח יז, מה; בית ישראל (אמת ליעקב) סדיגורא, לקוטים יז; בני יששכר אדר י, א; סיון ה, יט; משך חכמה בראשית, נח, לך; סוד ה' ליראיו פרק מלחמת היצר. וע"ע: שו"ת הרדב"ז מכ"י בסוף הספר, ובסו"ס נצח ישראל למהר"ל, מהרה"ק מקוונניץ; דרשות בית ישי ז.

בשם הרה"ק מקוצק: כל הדברים שבעסקי העולם הזה אם תבקש מהשי"ת ספק אם ימלא בקשתך אם לאו, חוץ מיראת שמים – שאם תבקש ודאי יתנו לך (עפ"י נפלאות חדשות דף ג.נ.).

'אינן, לגבי משה רבינו מילתא זוטרתא היא' –

– יראה זו היא הבושה אשר יבוש היודע כי ה' נצב עליו ומשגיח בכל מעשיו. וזה כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלקים: 'שויתי ה' לנגדי תמיד'. כי אינו דומה ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כשיבותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול כו' (לשון הרמב"ם במורה הנבוכים ח"ג נא). ובדורו של משה שהשכינה שרויה ביניהם ועין בעין נראה עליהם (ראיה – אותיות 'יראה'), מילתא זוטרתא היא;

– אותו הדור אשר משה רבינו עמם, הענו מכל האדם, ודאי כולו קטן בעיניו; כי היאך יתגאה אדם להבל דמה כשמשא האדם הגדול בענקים הוא בעיניו כאין. ואם כן – היראה דבר קטן היא לגביו, כי ענוה מביאה לידי יראת חטא (סוטה מט);

– לאותו הדור העומד 'לגבי משה' – לנוכח משה, ורואה כל אותם נסים וגבורות. והוא שמסיים בפרשה זו: וידעתם היום כי לא את בניכם... כי עיניכם הראת וגו' – ואם כן נקל עבורכם ליראה את ה'; – כתבו חכמים האחרונים: אף משה שאומר זאת לישראל, יודע הוא בהם כי לגביהם מילתא זוטרתא היא, שהרי באמת במתן תורה היו כל ישראל כמשה, ואף אחר כך כל אחד ואחד מישראל יש בו ניצוץ מנשמת משה (כמו שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה – התורה מורשה ומשה מורשה). ואותם הכתרים שניטלו מישראל אחר מתן תורה, ניתנו למשה; ואיתא כי בשבת מחזיר אותם משה לישראל, ועל כן כל ישראל זוכים ליראה בשבת וקרובים יראי שמי (מלאכי ג), ואף 'עם הארץ אימת שבת עליו' (מתוך ספר הפרשיות).

'משל לאדם שמבקשין הימנו כלי גדול ויש לו – דומה עליו ככלי קטן, קטן ואין לו – דומה עליו ככלי גדול'. היראה היא המעלה הראשונה והבסיסית לפני שאר כל המעלות, ומשולה היא ללחם המחיה את האדם; והנה העני שאין לו כלום, מתואר בכך שאין לו אפילו פת לחם, ואילו העשיר אינו מתואר בזה שיש לו לחם. כמו כן היראה; לאדם שהיא נעדרת מאתו הרי היא נחשבת כ'כלי גדול', שאז הוא יתואר בכך שהוא חסר יראה, ואילו האדם השלם לא יתואר כלל במעלת היראה שהרי היא המעלה ההכרחית והקודמת לכל, ראשית חכמה יראת ה' (מי השלוח ח"ב עקב ד"ה ועתה).

'המכנה בעריות משתקין אותו. תנא רב יוסף: קלון אביו וקלון אמו'. הרמב"ם (בפירוש המשנה), רבנו חננאל והערוך (ערך כן) פרשו 'מכנה בעריות' – שקורא 'אביו, אמו, ואחותו' במקום 'אביך, אמן, אחותך' [וכן מצינו לשון 'כינוי' בדברי חכמים, על החלפת גוף ראשון לגוף שני, או נוכח לנסתר וכד', כפי שהביא רש"י במשנה מהספרי, וכן יש בגמרא בשבועות לו.]. וכבר העירו המפרשים (ע' טורי אבן; חתם סופר אה"ע ח"ב יח) כיצד התעלמו מהפירוש המפורש בגמרא ונתנו פירוש אחר למשנה.

מסתבר שלפני הרמב"ם ור"ח היתה גרסה אחרת בגמרא, וכפי שנמצא בכת"י מינכן בדברי רב יוסף: 'משום קלון אביו ואמו'. לפי גרסה זו מפרש רב יוסף מדוע רצה בעל הקריאה 'לכנות' בשעת הקריאה, משום שהוא סובר שיהא זה עלבון וקלון לומר לאזני השומע 'ערות אביך, ערות אמן' ומתיר לעצמו לשנות לשון הכתוב לגוף שלישי. חז"ל אסרו זאת ואמרו 'משתקין אותו' (עפ"י עיונים בדברי חז"ל ובלשונם עמ' קא).

תנא דבי רבי ישמעאל, בישראל הבא על הכותית והוליד ממנה בן לעבודה זרה הכתוב מדבר.
 בספר הערוך ('ארם' א) פירש שמשתקים את האומר לא תתן מזרעך באומה ידועה שמעבירים מזרעם
 למולך כגון ארמיים – שמכלל דבריו משמע ששאר האומות שאינם מעבירים מזרעם למולך – מותר,
 לפיכך משתקים אותו בנויפה, אלא פירוש הכתוב כדתנא דבי רבי ישמעאל: בישראל הבא על הגויה
 והוליד ממנה בן לעבודה זרה הכתוב מדבר, ואין הפרש בין מולך לשאר ע"ז (וכן תרגם יונתן. וזה דלא
 כמשמעות פרש"י שתנא דבי רבי ישמעאל בא לפרש את הפירוש שעליו אמרו במשנה משתקין אותו – כפי שהעיר המהרש"א).

מעשה ראובן. ע' בספר מראית העין להחיד"א (שבת נה:): [ובספריו כסא רחמים (מסכת סופרים ט, ט) ופני דוד (סו"פ וישלח)]
 ובספר מגדים חדשים (לר"ד וויס שליט"א. שבת נה) – מעשים מהרמ"א ומהב"ח אודות מעשה ראובן.

(ע"ב) 'אזהרות ועונשין נקריין ומתרגמין. פשיטא, מהו דתימא ניחוש דלמא אתו למעבד מיראה'
 – לא אמר ניחוש דלמא פייגא דעתייהו דצבורא – שזה אין שייך אלא בקללות הנאמרות על כלל
 הציבור, ולא באזהרות ועונשין היחיד העובר על התורה (מהרש"א).

מעשה דוד ואמנון לא נקריין ולא מתרגמין – ואינו דומה למעשה ראובן ועגל שני וכד' שנקראים
 ולא מתרגמים, כי אי אפשר בלא קריאת התורה, משא"כ בנביא אפשר להפטיר במקום אחר, לכך לא
 נקרא כלל ברבים (עפ"י מהרש"א. והגר"א ור"ב רנשבורג הגיהו נקראין, כבמתניתין. ואילו הב"ח הגיה במשנה כגורסת
 הברייתא שלפנינו).

כל המקראות הכתובין בתורה לגנאי קורין אותן לשבח כגון ישלגנה – ישכבנה... כי שכיבה היא
 לשון נקיה המושאלת למשגל, שהרי יש במשמעותה שכיבה סתם ואין זה כינוי המיוחד למשגל דוקא,
 הלכך בתורה ובנביאים הנקראים ברבים, אין לקרוא כפי הכתיבה, אבל בכתובים מצינו נצבה שגל ואין
 הקריאה שונה, משום שאינם נקראים ברבים (עפ"י מהרש"א).

ככתבם וכלשונם'

כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דעבודת כוכבים דשריא –
 'שני מיני שחוק הם; האחד – ששחוק מאיזה בריה, כענין שחוק לרעהו אהיה (איוב יב) וזהו ליצנות,
 וצד ההיתר שבו ליצנותא דעבודה זרה וזה נזכר במסכת מגילה, כי זה ענין יום הפורים, שהוא
 תיקון השחוק דאדר, שלכן מנהג ישראל לעשות בו מיני שחוק וליצנות מהמן שהיה הוא לשחוק
 תחת שחוק הכסיל שהיה לו לפי שעה מישראל. ולא דווקא עבודה זרה, כי כל השס"ה
 לא-תעשה הם ענפים מלא יהיה לך... וכל מיני רע נקרא 'עבודה זרה', ואמרו (קדושין פא.) רבי
 מאיר מתלוצץ בעוברי עבירה, רק דשם אמר לו (השטן) אי לאו דמכרזי ברקיעא הזוהרו בר' מאיר
 ותורתו, משויתיה לדמך תרתי מעי, כי דבר שאין האדם עצמו נקי גם כן ממנו אין לו להתלוצץ
 מן האחר, מאחר שגם הוא עדיין אינו נקי בזה אתי לאגרויי ביה, רק מעבודה זרה גמורה דכבר
 בטלו ליצרא דע"ז מישראל, מזה יכול כל אחד מישראל להתלוצץ... (מתוך צדקת הצדיק רס).

'... ואם כן כשצריך ללמד בהקורס שלו עניני דתיהם והבליהם, צריך לדבר בלשון שיבינו שהם עניני שטות והבל איך שדבר הבל זה עשו ודבר הבל זה אשר אפילו קצת בן דעת ימאס בזה, וכהא שאמר רב נחמן במגילה דף כ"ה כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דעכו"ם דשריא. ובאופן זה מותר, וגם אפשר יביא קצת תועלת מזה שיבין מזה שאף עתה יש כמה דברים שאף שמחזיקים הרבה בני אדם, שהם באמת הבלים ודברי שטות ואין ללכת אחר הדברים שמחזיקים אף רוב העולם בעינים סתומות, כמו שהיו הרבה דורות שטעו בדברי הבל ושטות כאלו שהיו מליוני מליונים בני אדם ורק עם ישראל שהיו מתי מעט הבינו האמת וקבלו התורה ושמרוע בכל הדורות ומסרו נפשם עליה, וכל העולם שחקו עליהם ובזו אותם ועתה יודעים כל אומות העולם שהאמת היה עם ישראל בזה, ואפשר יבינו שגם עתה הוא כן. ואף שודאי אין לנו לדרוש בפני אומות העולם בדבר דתם שמחזיקים היום מצד שלום המדינה שבחסד השי"ת אנו שרוים בצלה בשלום ושלוחה ואנו מצוים להתפלל בשלומה, מ"מ לדרוש על הבליות העמים הקדמונים הוא דבר טוב שיביא תועלת ממילא' (מתוך אגרות משה יו"ד ח"ב סוסי"ג נג).

פרק רביעי

'כשבונים או מיסדים בית הכנסת או בית המדרש חדש באיזה מקום, נעשה מקודם שם מחית עמלק באותו מקום, דתיכף אחר מחית עמלק בא קדושת המקום, כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין כ): שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ... מחיית עמלק ואחר כך בנין בית המקדש. ולכך קבעו רז"ל פרק 'בני העיר' המדבר מקדושת בית הכנסת ובית המדרש במסכת מגילה, כי תיכף לכל קרני רשעים אגדע – תרוממנה קרנות צדיק. ואמרו ז"ל (לעיל יז:) והיכן מתרוממת קרנם – בירושלים, היינו דהרמת קרן ישראל היא מצומצמת במקום מקודש לבד בארץ ישראל ולא בהתפשטות הגורמת בטול, ובתי כנסיות ובתי מדרשות הם קדושת ארץ ישראל, כמו שאמרו ז"ל במגילה (ט). שעתידין הם שיקבעו בארץ ישראל. והשלש מצוות (להעמיד מלך למחות עמלק ולבנות בית הבחירה) הם תכופות יחד, וגם בבנין בית כנסת ובית מדרש חדש שהוא נקרא מקדש מעט כמו שאמרו ז"ל (שם) נתנשא גם כן נפש אחת נשיאות מעט, על דרך המנאת מלך, רק בכניסה לארץ היה זה קודם מחית עמלק ולעתיד לבא יהיה הסדר כמו שאיתא בפסחים (ה.) בשכר שלשה ראשון' זכו לשלשה ראשון', להכרית זרעו של עשו לבנין בית המקדש ולשמו של משיח... ולעולם מחית עמלק קודמת, ולכך קדושת המקום לא פסקה, דקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא אעפ"י שהן שוממין, מה שאין כן מלכות בית דוד פסקה לפי שעה, לפי שהיתה אז קודמת למחית עמלק, מה שאין כן לעתיד שמו של משיח אין לו הפסק לפי שבא אחר כך, וכן בהתנשאות מעט דמקדש מעט שבגולה, כשהמחיית עמלק היינו שורש רע וגם קדושת המקום קודמים להתנשאות קדושת הנפש, אז אין לו הפסק'. (צדקת הצדיק קעו. ושמעתי שכן הוא בכל התנ"ך, במקומות שמוזכרת מלחמת עמלק ומחייתו, לעולם מזוכר בסמוך ענין בית המקדש וקדושת המקום, דוק ותשכח).

ה. כהן שיש בידיו מומים, וכן בפניו וברגליו – מקומות המגולים, לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלים בו. וכן אמרו בברייתא שהוא הדין למי שידיו בוהקניות (= בוהקות בלבנוניותם) עקומות ועקושות (= כפופות לצדיהן), וכן זבלגן (= שעיניו דולפות) לא ישא את כפיו, ואם היה דש בעירו (שהוא שם שלשים יום. ויש אומרים דוקא אם הוא בא לגור בעיר או לשהות בה זמן ממושך. ע' תרומת הדשן כה; או"ח קכת, ל) – מותר. רבי יהודה אומר: אף מי שהיו ידיו צבועות סטיס – לא ישא כפיו. אך אם רוב אנשי העיר מלאכתם בכך – מותר.

אמר רב אסי: חיפני ובישני (= מבית שאן) לא ישאו כפיהם, מפני שמגמגמים בלשונם ואינם רהוטים. [אין מורידים לפני התיבה לא אנשי בית שאן ולא אנשי בית חיפה ולא אנשי טבעונין – מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין].

אפילו באקראי יש להחמיר (באור הלכה נג, יב). ואם כולם מדברים כך, מותר להיות שליח צבור (מגן אברהם בשם רדב"ז). וכן הט"ו מקיל בזה בזמננו שאין רוב העם מבחינים בזה (מובא במשנ"ב ובאה"ל שם).
אמר רבי יוחנן: סומא באחת מעיניו לא ישא את כפיו. ואם היה דש בעירו – מותר.
א. במקום שנהגים שהכהנים מכסים פניהם וידיהם בטלית – אין לחוש למומים וכד', כי אי אפשר להסתכל בהם (או"ח קכת, לא).

ב. כהן שאין לו רגלים והוא מהלך ברגלים תותבות, ואם יסיר מנעליו יהא ניכר מומו, יש מקום להתיר לו לשאת כפים כשהוא דש בעירו ויודעים במומו, ואף אם יעלה במנעלים שעליו [וטוב שינעל נעלים שאין בהן רצועות של עור, אם אפשר לו] [עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב לב].

דפים כד – כה

לט. אלו דברים מנו חכמים במשנתנו שיש בהם משום מינות, ואלו דברים האומרים משתקים אותו?

האומר איני עובר לפני התיבה בצבועין (המינים עובדי ע"ז מקפידים בכך) – אף בלבנים לא יעבור. חוששים שמא מינות נזרקה בו. בסנדל איני עובר – אף יחף לא יעבור. העושה תפלתו עגולה – סכנה (רש"י): שלא תכנס בראשו. ר"ת: בזמן הגזרה ואין בה מצוה. נתנו על מצחו או על פס ידו – הרי זו דרך המינות. ציפן זהב ונתנה על בית אונקלי שלו (= על שרוול בגדו) – הרי זו דרך החיצונים.

האומר 'יברכוך טובים' – הרי זו דרך המינות (שמוציא את הפושעים מן הכלל, וחכמים למדו מחלבנה שצריכים גם הם להיות באגודה אחת. אי נמי: משום שנראה כשתי רשויות (עפ"י רש"י ותוס'). ויש מפרשים: יברכוך אותם שהשפעת להם טובה, וזוהי דרך מינות כי משמע שהשבעים בלבד יש להם לברך ולא האחרים (תלמידי רבנו יונה).

'על קן צפור יגיעו רחמיך' [מטיל קנאה במעשה בראשית. או מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות]; 'על טוב יזכר שמך' [משמע על טוב בלבד, והרי חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה]; 'מודים מודים' – משתקין אותו [שנראה כשתי רשויות. וחילקו בגמרא בין הכופל מלה מלה לכופל פסוק פסוק].

א. רש"י מפרש: כופל מלה מלה הרי זה מגונה אך לא משתקים אותו, שאין כאן משמעות לשתי רשויות. ורב האי גאון, רבנו חננאל ורי"ף מפרשים להפך.

ב. האומר 'מודים מודים' משתקין אותו גם אם לא השתחוה אלא פעם אחת. ואפילו כשכופל תיבת 'מודים' לבדה אפשר שאסור. וצ"ע (עפ"י משנ"ב ובאור הלכה).

ג. מי שקרא שמע ולא כיוון – יחזור ויקרא בלחש, וכשהוא לבדו ואין איש אתו – מותר אף בקול רם. ואולם אם כיוון בתחילה, אין לחזור אפילו בלחש (עפ"י משנ"ב).
ד. אותם החזונים הכופלים מלים בברכה לצורך המנגינה – ודאי אין רוה חכמים נוחה מהם, ואולם אין משתיקים אותו בשל כך (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב כב. ע"ש כמה פרטים. וכיו"ב מובא בשם הגריש"א והגר"חפ"ש – 'דברי חכמים' או"ח, 84).
המכנה בעריות [שדורש פרשת עריות בכינוי, ואומר לא ערוה ממש דיבר הכתוב אלא שכינה הכתוב וקרא 'ערוה' למגלה קלון אביו ואמו] – משתיקים אותו.
האומר ומזרעך לא תתן להעביר למלך – לא תבא על הכותית ותוליד ממנה בן לע"ז – משתיקים אותו בניזיפה.
וכן אמרו שאין להוסיף בשבחי המקום בתפילה, יותר ממה שתקנו אנשי כנסת הגדולה 'הגדול הגבור והנורא'.

נחלקו הדעות האם רק בשמות תואר אין להאריך או גם בשאר דברים של שבה, כגון בסיפור נסים ונפלאות שעשה עמנו. וכן אפשר שלא אמרו אלא בחתימת ברכה. 'הנכון כדי לצאת מספק זה, שמי שירצה להאריך בשבח המקום ב"ה, שיאמר אותו בפסוקים, וכיון שאומר פסוקים אם הוא משבח למקום דרך קריאת הפסוקים אין בכך כלום' (מרבנו יונה. וע' בראשונים ברכות לג). ולהלכה כתבו הפוסקים שמן הדין מותר להוסיף שבחים כל שאינו משנה ממשטב התפלה, ומכל מקום נכון לרוצה להאריך בשבחים, לאמרם דרך קריאת פסוקים.

דף כה

מ. א. אלו פרשיות במקרא נקראים ולא מתרגמים, לא נקראים ולא מתרגמים?
ב. על מי מותר להתלוץ ואת מי מותר לבזות?

א. אלו נקראים ולא מתרגמים: מעשה ראובן [מלבד הפסוק ויהיו בני יעקב שנים עשר. כן הורה רבי חנינא בן גמליאל כשהלך לכבול, ושיבחוהו חכמים. רש"י פירש משום כבודו של ראובן, והר"ן פירש משום כבוד יעקב. ועמהרש"א]; מעשה עגל שני [מויאמר משה אל אהרן מה עשה לך העם הזה... עד וירא משה את העם כי פרע הוא... ובירושלמי יש דעה האומרת עד סוף פסוק זה, ...לשמצה בקמיהם. רש"י מפרש מפני שכתוב שם ויצא העגל הזה – שלא יטעו עמי הארץ ויאמרו ממש היה בו שיצא מאליו. והתוס' פרשו משום כבודו של אהרן לכך אין לתרגם]; ברכת כהנים [משום שכתוב שם ישא ה' פניו אליך]; מעשה דוד ואמנון. [במקום שנאמר אמנון בן דוד. הב"ח הגיה במשנה כפי גרסת הברייתא שלפנינו, מעשה דוד ואמנון לא נקרא ולא מתרגם (עמהרש"א). ואולם הגר"א ור"ב רנשבורג הגיהו בברייתא כמתניתין, נקרא ולא מתרגם].

יש אומרים שמעשה בת שבע נקרא ואינו מתרגם (עפ"י רבנו ירוחם). ויש חולקים, כיון שדוד הודה הרי יש שבח בדבר. ועוד, שנוח לו לדוד שיעסקו בפרשה זו משום כפרה (עפ"י תוס' יום טוב; פרי חדש קמה).

לא נקראים כלל: אין מפטירין במרכבה. רבי יהודה מתיר. רבי אליעזר אומר: אין מפטירין בהודע את ירושלים. ובברייתא אמרו מפטירין ומתרגמין.

מעשה בראשית נקרא ומתרגם ואין חוששים שמא ישאלו מה למעלה מה למטה מה לפנים ומה לאחור.

וכן מעשה לוט ושתי בנותיו, מעשה תמר ויהודה, מעשה עגל ראשון, קללות וברכות אזהרות ועונשין, מעשה אמנון ותמר, מעשה אבשלום, מעשה פילגש בגבעה – כל אלו נקראים ומתרגמים.

ב. אמר רב נחמן: כל ליצנות אסורה חוץ מליצנות של עבודת כוכבים. אמר רב הונא בר מנוח בשם רב אחא בנו של רב איקא: מותר לו לבן ישראל לומר לעכו"ם, טול לע"ז והנה אותו בש"ן תי"ו שלו (= לשון 'חשופי שת ערות מצרים').

אמר רב אשי: מי ששמועותיו שנואות (- שיוצאות עליו שמועות שהוא נואף), מותר לבזותו בגימ"ל ושי"ן (= גויה שפחה. כלומר שם גנאי עליו ועל אמו, אעפ"י שאמו ישראלית. עפ"י סמ"ג לאוין קעא; דרשות מהר"ה או"ז ט).

כתב הר"ן (עפ"י מועד קטן יז.): דוקא אדם סתם, אבל תלמיד חכם – לא, אלא כסהו כלילה. אין התר לבזותו אלא כשיוצאות עליו שמועות שהוא עובר כמה וכמה פעמים, אבל על עבירה חד פעמית – לא. וכנראה אפילו הוא קלא דלא פסיק ואין לו שונאים בעיר, אין התר לבזותו (עפ"י חפץ חיים הלכות לה"ר כלל ז, ה בבאר מים חיים).

ומי ששמועותיו טובות מותר לשבחו, והמשבחו – ינחו לו ברכות על ראשו.

דף כו; פרק רביעי

- מא. א. בני העיר המוכרים דברים שבקדושה, מה יעשו בדמים?
 ב. מה החילוק בין בית הכנסת של כפרים לשל כרכים לענין מכירתם?
 ג. האם מותר להרוס בית-הכנסת ישן לצורך נטילת אבניו ועציו לבניית בית-כנסת חדש?
 ד. האם מותר להשכיר ולמשכן בית הכנסת או ליתנו במתנה? לבנים של בית הכנסת – האם מותר להלוותם?
 ה. מה בין תשמישי מצוה לתשמישי קדושה?
 ו. אלו הם תשמישי מצוה ואלו הם תשמישי קדושה?
 ז. האם אפשר לחוץ בפני הטומאה על ידי הזזת תיבת בית הכנסת למקום כניסת הטומאה?
 ח. ספר תורה שבלה ומטפחות שבלו – מה יעשו בהם?
 ט. האם מותר לעשות מבית הכנסת בית המדרש או להפך?

א. בני העיר שמכרו דברי קדושה, יקחו בדמיהם דברים קדושים מאלו שמכרו ולא דברים שקדושתם פחותה, כגון שמכרו בית הכנסת – לוקחים תיבה (= 'ארון קודש'), תיבה – לוקחים מטפחות, מטפחות – ספרים, ספרים – תורה, אבל מכרו תורה לא יקחו ספרים וכו'. וכן במותר הדמים, כגון מכרו ספרים ולקחו ממקצת הדמים תורה, לא יקחו מן המותר דבר שקדושתו פחותה (ע"ע להלן כז).

א. אין למכור דבר קדוש כדי ליקח בדמים דבר שקדושתו שווה למה שמכרו (וכדלהלן כז; עפ"י ר"ה רשב"א ור"ן וש"פ). ואם כבר מכרו – יש אומרים שאין לקנות בדמים דבר שקדושתו שווה ויש מתירים (עפ"י שו"ע קנג, ד ומשנ"ב, וע"ש בבאה"ל).

ב. מוכרים בית הכנסת לצורך פדיון שבויים, להספקת תלמידים או להשיא יתומים ויתומות בדמיו, וכן מוכרים בית הכנסת לצורך בניית מקוה טהרה, אלא שיש לחזור בכל האפשר להשיג מעות אחרות מן הצבור, אבל כשאי אפשר – מוכרים (עפ"י או"ח קנג, ו מג"א ומחצית השקל ומשנ"ב; אגרות משה חו"מ ח"א מב).